

VIHAR JUDIT

„KÉREM, ÜLJÖN FEL EGY BICIKLIRE”

Nacume Szószecki magyar műfordításairól

http://sjc.blog.uvm.edu/yomimono//Natsume_Soseki_photo.jpg

Nacume Szószecki (1867-1916) a modern japán irodalom nagy klasszikusa, ezt bizonyítja az is, hogy az 1905-től 1916-ig tartó időszakot Nacume-éveknek nevezi a japán irodalomtörténet. Hosszú évtizedeken keresztül az ezerjenes bankjegyet az író arcképe díszítette. A japán olvasóközönség közkedvelt írója gazdag és sokszínű életművet hagyott ránk. Ő az, aki műveibe olvasztotta a régi japán lírikus prózát, a *haibun*, a klasszikus kínai prózát, a *kanbun*, és a modern európai és amerikai epikát, főként az angol prózát, különösen *Swiftet*. Nacume igen nagy művész, stílusa egyszerre drámai és tragikus, ugyanakkor humora a finoman ironikustól az éles szatíráig terjed.

Nacume Szószecki – eredeti nevén Nacume Kinnoszuke 1867-ben született Edóban, melyet egy évvel a születése után neveztek át Tokióvá. Apja nemesi származású hivatalnok, ún. *nanusi*, oly mértékben elszegényedett, hogy nyolcadik gyermekét, a későbbi író, már nem volt képes otthon felnevelni, így a kis Kinnoszuke csak kilencévesen került vissza a családi házba. A középiskola elvégzése után a Tokiói Császári Egyetem mérnök karán folytatta tanulmányait, de hamarosan átiratkozott az irodalom, majd az angol nyelv és irodalom szakra. Az angol szak meglehetősen új keletű volt abban az időben, Nacume Szószecki előtt mindössze egy hallgató végezte el. Nacume hamarosan megnősült, felesége a parlament felsőházi titkárának lánya, házasságuk azonban nem sok örömet jelentett az író számára.

1900-ban angliai ösztöndíjat kapott, azzal a feltétellel, hogy hazatérte után a tokiói Császári Egyetemen tanít majd. Nacume tehát a Császári Egyetem angol szakának elvégzése után 1900-tól két és fél évet töltött Angliában. (Londoni lakóhelyén halála után érdekes múzeumot rendeztek be a tiszteletére, amelyben természetesen műveinek magyar fordításait is meg lehet tekinteni.) Nacume idegei a londoni tartózkodás alatt meggyöngültek, s hogy hangulatán változtasson, környezetének tanácsára biciklizni tanult. Ennek az időszaknak az eseményeit foglalta össze 1904-ben hazájába visszatérve a *Biciklinapló*ban (Dzsitensa nikki), amely sajátos humorú írása.

„Európai időszámítás szerint 1902 őszen, már nem tudom, melyik hónap melyik napján egy fehér zászló lengedett a hálószoba ablak előtt, ide könyörögtem be magam a háztulajdonos öreg nénihez, az öregasszony pedig a maga hetvenöt kilójával éppen a legfelső emeletre, a harmadik szint tetejére caplatott fel, azt mondtam: caplatott, pedig sokkal inkább azt kellett volna mondanom, hogy próbált felcaplatni, ez meglehetősen sok időt rabolt el tőle, vagy negyvenkét lépcsőfok megmászását jelentette, útközben többször is megpihent, összesen három perccel és öt másodperccel

pazarolt erre, ez a természetes öregasszony szenvelgő arccal benézett a bejárati ajtón, majd teljes szélességében megjelent, ennek a találkozásnak a dicsőségét egyszerre szégyelltem és egy kissé a vállamon viseltem, a néni felém biccentette a fejét, s a békekötés lehetőségének első paragrafusaként parancsoló és baljóslatú hangon kijelentette,

kérem, üljön fel egy biciklire

jaj, bizony komisz dolog ez a bicikli-incidens, de végül is szót fogadtam az öregasszonynak.”

Ezzel elkezdődik a nagy kaland, a főhős megpróbál biciklizni, de mindig történik valami, ami megnehezíti helyzetét. Hol egy rendőr szól rá, hol fiatal lányok nevetik ki, hol meg lezuhan a kerékpárról. A mű érdekessége, – ami egyszersmind megnehezíti a fordító feladatát –, hogy az író egyetlen mondatban írta meg naplóját. Nacume még haikut, 17 szótagos japán költeményt is illesztett a sorok közé:

biciklim nyerít,
hallom naplementéig
s beköszönt az ősz

A sok kaland után végül sikerül hősünknek megtanulnia biciklizni, de a legnagyobb boldogság a hazatérés Japánba, mert az írónak sehogy sem sikerült megszoknia a japán világtól merőben különböző londoni életet. A mű a *Műhely* folyóirat 2007/5–6. számában és *Az év műfordításai* 2008. című kötetben a Magyar Napló kiadásában jelent meg 2008-ban.

Nacume visszatérte után az egyetemen tanított négy évig, de ahogy lejárt a kikötött időszak, rögtön otthagya a tudomány fellegvárát és az *Aszahi Sinbun* nevű lap irodalmi rovatvezetője lett. Itt dolgozott egészen haláláig, 1916-ig.

Nacume Szószeki írói pályája 1905-ben indult. Ekkor jelent meg a *Hototogiszu 'Kakukk'* című irodalmi lapban *Macska vagyok* (Vagahai va neko de aru) című regénye – magyarul 1988-ban Erdős György fordításában az Európa kiadónál – tizenegy fejezetben. Ebben a művében egy macska szemszögéből mutatja be a századforduló japán középosztályát. Miközben a cica folyamatosan értetlenkedik az emberi szokások butaságán és furaságán, felvonulnak a szereplők: a tanár, a hivatalnok, a bankár és a többiek, s persze mindenki megkapja a magáét. A kezdeti halk irónia egyre inkább maró gúnyba fordul, és lelepleződnek a japán középosztály visszásságai.

Másik magyarul is megjelent regénye *A kapu* (1908) (Mon). Magyarra Kolumbán Mózes fordította, és az Európa kiadó adta ki 1962-ben. A mű regénytrilógiájának harmadik része, egy líraian szép szerelem és egy megszokásaiba merevült házasság történetét örökíti meg.

A *Kölyök* (Boccsan) című regénye 1906-ban jelent meg, magyarul a Balassi kiadó adta ki 2003-ban. Nacume Szószeki az egyetem után középiskolában tanított a Tokiótól igen távol eső szigeteken, először Sikokun, majd Kjúsun. Sikoku szigete bukkan fel a *Kölyök*ben is, ide érkezik meg főhősünk, hogy elfoglalja a középiskola matematika tanári állását. Ez a fiatalember nem találja helyét a világban, mert őszinte, tisztalelkű és becsületes. Matematikatanárként Japán egy távoli vidékén a formáságokba merevült kisvárosban sorozatos csalódások és kudarcok érik nyíltszívűsége miatt. A *Kölyök* *Donald Keene*, amerikai irodalomtörténész, műfordító szerint *Huckleberry* Finnhez hasonlít, de közelebbi rokonságban van a mi *Nyilas* Misinkkel is. Sok hasonlóság figyelhető meg Nacume és *Móricz* (1879–1942) életpályájában. Mindketten a 20. sz. elején robbantak be az irodalomba, Nacume a már említett *Macska vagyok* című 1905-ös regényével, *Móricz* pedig a *Hét krajcár* (1908) című novellájával. A *Légy jó mindhalálig* *Móricz* 1920-ban keletkezett regénye. A *Kölyök* főhőse és *Nyilas Misi* nemeslelkű, másokkal törődő, önzetlen személyiség. Míg a *Kölyök* kezdő tanár, *Nyilas Misi* kollégista diák, de mindkettejüket álmos provincializmus vesz körül. Mind a két hősnek először a gyerekekkel támad konfliktusa, ez azonban rendeződik valahogy. Az igazi konfliktus a kisszerűen álszent tanárokkal szemben alakul ki: „Én nem akarok többé debreceni diák lenni!”, kiált fel *Nyilas Misi*. A *Kölyök* című regényben az ifjú tanár, aki kollégáinak frappáns

gúnyneveket ad (Nyestkutya, Pirosinges, Bohóc, Tarajos süllő), azon háborodik fel, hogy ilyen emberek hogy merészelnék másokat tanítani, hiszen álszentek, hazugok és tisztességtelenek. Nyilas Misit bezárják a börtönbe, bíróság elé állítják, a Kölyköt is megalázzák, a helyi lap kigúnyolja, „pimasz kicsi”-nak nevezi. Mindketten elmenekülnek abból a városból, ahol az iskola van: Nyilas Misit a nagybátyja viszi el, a Kölyök pedig Tarajos süllővel távozik, visszamegy Kijóhoz, a cselédlánnyhoz, aki felnevelte, mert más hozzátartozója már nincs.

Nacume Szószeki írásainak műfordítása azért is okoz gondot, mert igazi nagy író lévén több stílusréteget, szójátékokat is felhasznál, sokszor él a humor adta lehetőségekkel. Mindezek átültetése komoly problémát jelent a fordítónak. A műfordítás itt nagy kihívás többek között azért, mert a regényben az ifjú tanár az *edói* dialektust beszéli, a tanítványai pedig a *sikokui* nyelvjárást használják. Ebből persze számos komikus jelenet adódik a regényben. A magyar fordításban a japán nyelvjárást természetesen jelzésszerűen szabad csak visszaadni. Ezt láthatjuk a következő részletből:

„Hamarosan teljesen besötétedett. Behívtam az ügyeleti szobába az iskolaszolgát, s vagy két órát elfecserésztem vele, de már erre is ráuntam. Bár egyáltalán nem voltam álmos, arra gondoltam, hogy lefekszem; belebújtam a pizsamámba, felgöngyöltem a szűnyoghálót, félredobtam a piros gyapjútakarót és teljes erőből hátravettem magam a matracon. Kiskoromtól kezdve az volt a szokásom, hogy amikor lefeküdtem, mindig hanyatt fekve terültem el a lepedőn. Diákkoromban, amikor a Kogava negyedben béreltem szobát a második szinten, egy joghallgató, aki alattam lakott, azt mondta, hogy ez rossz szokás és többször is panaszkodott miatta. Ezek a joghallgatók amúgy nehezen bírják a gyűrődést, viszont rendesen tudják tépni a szájukat, s mivel ezt a csekélységet is olyan hosszan ecsetelte, kénytelen voltam megmondani a magamét: »Azzal, hogy lefekvéskor eldobom magam, egyáltalán nem teszek kárt a fenekemben. Ha valakit zavar, abban nem én vagyok a hibás, hanem ez a háznak nevezett szerencsétlen tákolmány. És ha valami nem tetszik, mássz le és mondd el nyugodtan a sirámodat az irodában!«

Az éjszakai ügyeleti szoba ezzel szemben a földszinten volt, úgyhogy annyiszor elvethettem magam a fekhelyemen, ahányszor csak akartam. Úgy dobtam hátra magam, amennyire csak erőmből tellett, különben még aludni se lett volna kedvem. Egy hatalmasat rúgtam fölfelé mind a két lábammal, s ezután olyan isteni érzés volt teljesen elnyúlni, hogy csak na! Egyszerre azonban valami neszezésre lettem figyelmes, „talán bolha”, gondoltam, „de nem, bolha nem lehet”, megijedtem, majd kétszer-háromszor a takaró közepébe rúgtam. Ezek a motoszkáló bogarak meg egyre többen lettek, öt-hat már a lábamon mászott, két-három a medencémnél, egyet minden valószínűség szerint agyonnyomtam a fenekemmel, egy másik még a köldökömig is fölmerészkedett. Egy pillanatra megdermedtem. Majd gyorsan talpra ugrottam, egy mozdulattal hátradobtam a gyapjútakarót, mire a matracból ötven vagy hatvan szöcske ugrott elő. Amíg nem tudtam, hogy milyen állatról van szó, nagyon rosszul éreztem magam, de amikor megláttam a szöcskéket, hirtelen rettenetes dühbe gurultam. Nahát, hogy szöcskéktől ijedjek így meg! Na, megálljatok csak! Gyorsan felkaptam a párnát, kétszer-háromszor odasóztam vele, de az ellenségeim olyan picik voltak, hogy ezek a hatalmas csapások jobbra nem jártak semmi sikerrel. Mit lehetett tenni, ráültem a matracra és elkezdtem összevissza csapkodni magam körül, mint amikor a gyékényt porolják. A szöcskék meglepődve szökdécseltek fölfelé. Ahogy suhintottam a párnával, úgy pattantak fel a magasba, s hol a vállamon landoltak, hol a fejem tetején kötöttek ki, hol pedig az orrom hegyére pottyantak. Azokat a pimasz szöcskéket, amelyek az arcomba csapódtak, mégsem dobhattam meg a párnával, megfogtam hát a kezemmel, és tiszta erőből adtam nekik. A legutálatosabb az volt, hogy akármennyire is igyekeztem, a csapások legtöbbször a szűnyoghálót érték, erre az könnyedén megmozdult, a szöcskék viszont meg se moccantak. Nem akartak elpusztulni. Végül egy félóra elteltével sikerült megtisztítanom a terepet. Fogtam egy söprűt és kisöpörtem a szöcskék földi maradványait. Jött az iskolaszolga is:

– Mi van itt? – fordult hozzám.

– Hogy mi van itt? Azt én is kérdezhetném! Hol van az megírva, hogy az ágyban szöcskéket kell tenyészteni? Baromi állat! – káromkodtam el magam.

– Semmiről sem tudok, – mentegetőzött.

»Azt hiszi, avval, hogy nem tud róla, már el is van intézve?«, gondoltam magamban és kihajítottam a söprűt a verandára. Az iskolaszolga ijedten vitte vissza a helyére.

Gyorsan hívtam a kollégiumból három tanulót a diákok képviselőjére. Mire hatan meg is jelentek. Hatán vannak vagy tízen, végül is érdekel ez engem? Úgy, ahogy voltam, feltűrt ujjú pizsamában belekezdtem a tárgyalásba.

– Hogy kerültek a szöcskék az ágyamba?

– Kérném szépen, mik azok a szöcskék? – kérdezte a legelől álló fiú.

Felháborítón nyugodtak voltak. Különbösen ebben az iskolában nemcsak az igazgató, de a tanulók is olyan alázatosan fejezték ki magukat.

– Nem tudod, mi az, hogy szöcske? Nem tudod? Majd én megmutatom neked! – mondtam, de sajnos egy árva szöcskét sem találtam, mert mindet kisöpörtem.

Erre hívtam az iskolaszolgát:

– Hozza vissza azokat a szöcskéket! – szóltam rá.

– Már kidobtam a szemétdombra. Szedjem össze? – kérdezte.

– Igen, szedje össze, és azonnal hozza ide!

Az iskolaszolga rögtön kiszaladt, s hamarosan egy félbetépett papíron vagy tíz döglött szöcskével érkezett vissza:

– Bocsánatot kérek, de kinn már nagyon sötét van, a többit már nem láttam sehol. Holnap majd a többit is összeszedem.

Hülye itt mindenki, még az iskolaszolga is! Megmutattam az egyik tetemet a tanulóknak:

– Ez a szöcske. Ekkora nagy laklik, mint ti és még azt se tudjátok, mi az, hogy szöcske! Micsoda dolog ez!

A bal szélén álló kerekkepű fiú erre pimaszul félbeszakított:

– De hisz ez sáska vagy mi a szösz!

– Te marha! Sáska vagy szöcske, egyre megy! Arról van szó, hogy miért dugtátok a tanár ágyába?! Megeszik a gombát is meg a gombócot is, nem igaz? – próbáltam falhoz szorítani őket.

– A gomba nem gombóc.

– Mit bánom én, akár szöcske, akár sáska, akkor is teleraktátok vele az ágyamat! Mikor kértem azt tőletek, hogy tömjétek tele szöcskével?”

A „szöcske és sáska” szavakkal, majd a „gomba és gombóc” szavakkal való játék az eredetiben a *batta* és az *inago* illetve a *namedzsi* és a *dengaku* szavak játékának reprodukciója a magyar fordításban.

Sok gondot okoz a fordító számára a különböző állandósult szókapcsolatok átültetése. Ilyen például a *mazui dzsi*, amely szó szerint ízetlen betűket jelent. De milyenek is az „ízetlen betűk”? A melegszívű, de tanulatlan cselédlány írásáról van szó regényben, akinek a betűi nem okoznak kalligráfiai gyönyört olvasójuk számára. Így született a magyar fordításban a hasonló jelentésű, kissé pejoratív *szálkás betűk* kifejezés. Már említettük, hogy a frazeologizmusok átültetése nagy kihívást jelent a fordítónak. Így volt ez a *kin no iro no kao* kifejezés esetében is, amely szó szerint 'aranyszínű arc'-ot jelent. A japánban ezt akkor használják, ha valaki váratlan felhevült állapotba kerül, kipirul az arca. A magyarban ennek az *olyan piros lett az arca, mint a paprika* szóláshasonlat felel meg a leginkább.

Befejezésül a következő részletben szereplő szójátékokra szeretnénk utalni. Hősünk két taná társával elmegy a tengerre pecázni és neki sikerül először halat fognia. Ez a hal a Csendes óceánban él, olyan kicsi, hogy ember nem eszi, csak takarmánynak adják. Ennek a halnak a nevéből adódik a szójáték Nacume számára:

„Hamarosan azt éreztem, hogy valami rángatja a zsineget. Nem tréfadolog! Csak hal lehet, semmi más! Ha nem lenne élőlény, nem mozgatná a zsinórt. Hoppá, sikerült!!! Elkezdtem húzni a zsinórt felfelé, miközben a mutatóujjammal erősen leszorítottam.

– Jééé, halat fogott! A fiatalember pompás jövő előtt áll! – jegyezte meg gúnyosan a Bohóc.

Nagy erővel húztam a zsineget, már csak másfél méternyi lehetett a vízben. A csónakból jól látszott, hogy a zsinór végén ide-odahimbálódzik egy csíkos hal, s mozgásomnak engedelmességre egyre emelkedik; tulajdonképpen úgy nézett ki, mint egy aranyhal. Hú, de izgalmas! Ahogy

kiemeltem a vízből, telefröccsentette tengervízzel az arcomat. Végül csak elkaptam a halat, de a horgot sehogy sem sikerült kiszednem belőle. Elképesztően csúszott az a kezem, amelyikben a halat tartottam! Nagyon rossz érzés volt. Elegem lett az egészből, megrántottam a zsinórt, majd az állatot odavágtam a csónak fenekéhez. Abban a pillanatban vége lett. A Pirosinges és a Bohóc csodálkozva néztek rám. Megmostam a kezem a tengerben, aztán megszagoltam. A nyers hal szaga még érződött rajta. Elegem volt, nem akartam többé halat tartani a kezemben, ahogy a hal sem akarja, hogy kézben tartsák. Így aztán feltekertem a zsineget.

– Neked sikerült elsőnek, ez aztán a hőstett! Ez egy *gorki* volt – tett újból szűrős megjegyzést a Bohóc.

– *Gorki*, ez majdnem úgy hangzik, mint egy orosz író neve – viccelődött a Pirosinges.

– Tényleg! Majdnem olyan, mint egy orosz író neve – helyeselt tüstént a Bohóc.”

Irodalom:

Brodey, Inger Sigrun – Tsunematsu, Sammy I.: Rediscovering Natsume Sōseki. Global Oriental, 2000.

Milward, Peter: The Heart of Natsume Sōseki: First Impressions of His Novels. Azuma Shobo, 1981.

Nihon no kindai bungaku. I–III. The Fukuoka Unesco Association, 1996.

Olson, Lawrence: Ambivalent Moderns: Portraits of Japanese Cultural Identity. Savage, Maryland: Rowman & Littlefield, 1992.

Ridgeway, William N.: A Critical Study of The Novels of Natsume Sōseki, 1867-1916. Edwin Mellen Press, 2005.

Vihar Judit: A japán irodalom rövid története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

Yu, Beongchoeon: Natsume Sōseki. Macmillan Publishing Company, 1984 .